

УДК 342.951:342.742

А.О. БУЛИЧЕВ, Державний науково-дослідний інститут МВС України

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ З ПРАВООХОРОННИМИ ФУНКЦІЯМИ

Ключові слова: взаємозв'язок прав і обов'язків, єдність прав і обов'язків, кореспондуючі права і обов'язки, правовий статус особи, правообов'язок, військовослужбовець, еквівалентність прав і обов'язків

Характеризуючи правовий статус військовослужбовців, слід вказати на таку його відмінність від правового статусу приватної особи, як первинність обов'язків і похідний характер прав. Це явище в правовому статусі особи, наприклад, М.В. Вітрук, пояснює умовленістю обов'язків осіб потребами соціуму, спільноти, колективу [1, с.116]. Подібне співвідношення прав і обов'язків вважається характерним для такої категорії фізичних осіб як публічні службовці, яких держава (громада) в особі уповноваженого органу приймає на службу з тією метою, щоб покласти на них відповідні службові обов'язки і забезпечити, тим самим, здійснення завдань і функцій органу держави (громади). Також, через службові обов'язки визначаються межі необхідної службової поведінки особи. Службові ж права спрямовані на забезпечення належних умов здійснення службової діяльності. Вони створюють реальні можливості для здійснення службових завдань, є правовою передумовою виконання службових обов'язків [2, с.71–72].

Описана взаємозалежність прав і обов'язків публічних службовців знаходить своє вираження й у характеристиці окремих повноважень військовослужбовців військових формувань з правоохоронними функціями, що, на наш погляд, зумовлює одну з особли-

востей адміністративно-правового статусу останніх.

На теперішній час в юридичній літературі триває наукова дискусія щодо характеристики взаємозв'язку прав і обов'язків суб'єктів права. Найбільш обґрунтованою та традиційною вважається позиція щодо забезпечення прав одних суб'єктів кореспондуючими обов'язками інших. Поряд із цим, такі правники, як Д.М. Бахрах, Т.С. Грачов, Д.О. Пашенцев, Ю.О. Тихомиров, висловлюють міркування щодо існування різних моделей єдності прав і обов'язків, їх своєрідної взаємообумовленості, та, зокрема, відстоюють думку про необхідність введення для окремої категорії прав і обов'язків спеціального поняття «правообов'язок».

Враховуючи викладене, метою даної статті вбачаємо на основі узагальнення наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних теоретиків права надання характеристики особливому взаємозв'язку частини прав і обов'язків військовослужбовців військових формувань з правоохоронними функціями для врахування виведених закономірностей у подальшій практиці їх правового регулювання.

Досягненню мети слугуватиме вирішення наступних завдань:

1) вивчення міркувань юристів щодо характеристики так званого сполучення окремих прав і обов'язків суб'єктів публічних право-відносин;

2) розглянути прояв єдності прав і обов'язків у повноваженнях військовослужбовців військових формувань з правоохоронними функціями.

Таке юридичне явище як єдність прав і обов'язків описують деякі теоретики права. Зокрема, О.Б. Андрєєва вказує, що права і обов'язки службових осіб характеризуються єдністю, оскільки їх права одночасно є обов'язками, адже вони використовуються в інтересах служби, а обов'язки – правами, бо інакше обов'язки неможливо було б здійснити [3, с.59]. Відомий історик, філософ права М. Алексєєв, виділяючи механічне та органічне сполучення правоможності і обов'язків,

визначає поняття компетенції якого-небудь державного органу чи якої-небудь посади, що завжди є поєднанням права і обов'язку, органічним внутрішнім сполученням. Таке сполучення вчений описує як таке, коли право набирається обов'язком, а обов'язок – правом. Замість окремого від обов'язку права і окремого від права обов'язку утворюється те, що можливо ліпше всього назвати словом «правовобов'язок», підсумовує М. Алексєєв. Таке сполучення застосовували, зокрема, деякі представники органічної школи в Німеччині, в Росії – слов'янофіли, його мав на увазі Достоевський. Назване внутрішнє сполучення права і обов'язку не є лише теоретичною ідеєю, зазначає вчений, у цілій низці інститутів публічного права це сполучення вже утворилося. М. Алексєєв пояснює, що в публічних відносинах вільна можливість внутрішньо поєднана з обов'язком, і право перетворилося у правообов'язок. Іншими словами, начало публічності, що входить у правовідносини, яке водночас є началом громадськості, додає праву характер обов'язку, перетворює його у правообов'язок, та навпаки, начало публічності або громадськості, що входить в державні обов'язки, додає обов'язкам характер права (переклад авторський) [4, с.157, 159–160]. Деякі науковці, серед яких, зокрема, Ю.О. Тихомиров, теж вказують на цю особливість суб'єктів публічно-владних відносин, яка виявляється в тому, що, якщо громадянин може на власний розсуд не використовувати свої права, то владний суб'єкт не повинен їх ігнорувати, він зобов'язаний реалізовувати надані йому права для забезпечення та захисту публічних інтересів [5, с.142]. Отже, такому суб'єкту права надаються для обов'язкової реалізації, вони не можуть залежить від його бачення, а фактично є його обов'язками. Д.О. Пашенцев у статті «Права і обов'язки у правовому статусі особи: проблеми взаємовідносин» також вказує на те, що дихотомія «права-обов'язки», яка виникла між різними соціальними групами, коли обов'язки одних відповідали правам інших, для сучасного суспільства виявляється у принципово іншому

ракурсі – коли правам особи відповідають її ж обов'язки, які, здебільшого, вона виконує добровільно [6, с.39]. Виділяє «правообов'язок» як окрему групу правових явищ, під яким розуміє тісне сплетіння повинності і прав особи (переклад авторський), також Д.М. Бахрах [7, с.56]. М.М. Коркунов веде мову про «правообов'язок» як про «правовий обов'язок» [8, с.140].

Водночас, критично ставиться до викладеної концепції «злиття прав і обов'язків» Р.Л. Іванов, який вважає помилковим наведене вище судження Ю.О. Тихомирова та обґрунтовує свою позицію тим, що ядро правового статусу владних суб'єктів складають їх обов'язки, а не юридичні права, хоча для сприяння їх ефективному здійсненню можуть додатково надаватись і суб'єктивні права. Однак, це не означає, що зміст цих прав як гарантуючих засобів можливої (а не необхідної) поведінки в публічно-правовій сфері зливаються зі змістом обов'язків. Таким чином, за думкою вченого, владний суб'єкт цілком може ігнорувати свої права, якщо це не позначається на позитивній ефективності управління, але не в змозі так же довільно та безкарно проігнорувати виконання управлінських обов'язків [9, с.154]

Підсумовуючи викладене, ми погоджуємося з думкою фундаторів теорії права Ю.О. Тихомирова, М. Алексєєва та ін., що пропонують використовувати термін «правообов'язок» до певної категорії прав. На наш погляд, є досить закономірним виділення такої ознаки як обов'язковість реалізації для окремої категорії прав. Саме цю рису вважають визначальною при окресленні правообов'язків. Всупереч думки Р.Л. Іванова слід наголосити, що під час характеристики суб'єктів публічних відносин, у нашому випадку, військовослужбовців у адміністративних відносинах, пов'язаних з проходженням ними військової служби, йдеться саме про їх права, які, по-перше, реалізуються не за власним розсудом, а у зв'язку з необхідністю виконувати свої адміністративно-правові обов'язки під час проходження військової служби, спрямовані на забезпечення публічних інтересів. По-друге, на нашу думку, помилковим є саме твердження

Р.Л. Іванова щодо тлумачення слова «правообов'язок» як факту «злиття» прав та обов'язків суб'єкта. Введенню цього терміну слугувала, як вказувалось вище, виявлена властивість єдності прав і обов'язків, їх взаємообумовленості та взаємозв'язку, але ніяк не тотожності.

Відповідно до предмету наукового дослідження, на нашу думку, така єдність простежується у діях військовослужбовців військових формувань з правоохоронними функціями під час охорони громадського порядку, що виявляються у вживанні заходів з метою припинення правопорушень (що безпосередньо входить до їх обов'язків) в межах наданих прав. Тобто, у такому випадку військовослужбовець не стоїть перед вибором, скористатися йому правом вимагати від громадян припинити правопорушення і додержуватись порядку, або вести переслідування, проводити затримання чи застосовувати заходи фізичного впливу чи спеціальні засоби до злочинців. Оцінивши обстановку та намагаючись виконати обов'язки по охороні громадського порядку, військовослужбовець не може ігнорувати вказані вище права, він мусить їх реалізовувати – таким чином маємо констатувати, що у перелічених правах містяться ознаки належної поведінки більше ніж можливої, тобто маємо приклад особливого сполучення прав і обов'язків або правообов'язків.

Цей приклад підпадає під описану одну із трьох моделей єдності прав і обов'язків Т.С. Грачовим. На відміну від більшості науковців з теорії держави і права, які схильні відмічати наявність взаємозв'язку у відносинах кореспондуючих прав і обов'язків, описуючи тим самим необхідність балансу прав і обов'язків як передумови функціонування цивілізованого сучасного суспільства, Т.С. Грачов розглядає «права» і «обов'язки» як основні елементи певної конструкції, а «єдність» – як той зв'язок, в якому вони знаходяться. В результаті вивчення сутності цього взаємозв'язку у дисертаційному дослідженні «Єдність прав і обов'язків як принцип права: загальнотеоретичний аспект» Т.С. Грачов виділяє три його моделі [10, с.10].

Найбільш розповсюдженою є модель «права і обов'язки як парні категорії». Право – це міра, і обов'язок – теж міра. Вони розміщуються на різних чашах ваги і від того, в яку сторону утворюється нахил, залежить характер правового регулювання в державі. Змістовне ядро у понятті суб'єктивного права – «можливість», у понятті юридичного обов'язку – «необхідність», які також утворюють логіко-філософську пару. Сутність першої моделі єдності виявляється у рівних пропорціях прав і обов'язків громадян, їх збалансованому розвитку, право не протиставляється обов'язку, а зливається з ним: реалізація права забезпечується виконанням обов'язку. Тут спостерігається пряма залежність: немає обов'язку – немає можливості скористатися своїм правом у повній мірі. Суб'єктивні спонукання особи, прагнення до повної незалежності і можливості безумовного задоволення своїх інтересів незмінно суперечать самому факту наявності об'єктивної необхідності. З цього протиріччя виникає діалектична єдність, підсумовує вчений [11, с.31]. Т.С. Грачов також зауважує, що взаємозабезпечувальний характер прав і обов'язків (не дивлячись на очевидну протилежність сутності даних категорій) слугує спільній меті, які зводиться до задоволення потреб особистості. Завдяки принципу єдності прав і обов'язків стає можливим «привнесення» у правове поле свободи волі особи, однаково як і її дотримання, «оберігання». Юридичною межею індивідуальної свободи особи, її волі є суб'єктивні права. Однак воля індивіда виявляє себе як правове явище, за умови якщо вона не суперечить волевиявленню інших окремих індивідів або спільній волі будь-якої соціальної цілісності (переклад авторський) [12, с.8].

До двох інших моделей єдності прав і обов'язків відносяться «права всередині обов'язків» та «права і обов'язки одночасно». Зокрема, вчений наводить ознаки єдності прав і обов'язків, які виявляються у тому, що носій обов'язків повинен суворо дотримуватись передбачений законом вид і міру поведінки, але у визначених межах він може виявити свою

самостійність. Таку модель Т.С. Грачов називає «права всередині обов'язків» та наводить її приклад: існує конституційний обов'язок захисту Вітчизни, всередині існує можливість вибору альтернатив: проходження військової служби за призовом чи за контрактом. Третя модель характеризується як така, коли права і обов'язки посадових осіб зливаються – «права і обов'язки одночасно» [11, с.32]. Саме до цієї моделі ми відносимо наведений вище приклад повноважень військовослужбовців.

Водночас, указаний нами вище приклад, коли військовослужбовець виступає як суб'єкт публічних відносин, як посадова особа підрозділу чи частини військ, який не може не реалізувати належні йому права в публічних інтересах, також підтверджується думкою М. О. Єрмакова, який вказує на те, що в теорії публічного права існує усталена обгрунтована наукова позиція, згідно з якою публічна сфера передбачає поєднання прав і обов'язків у формулу повноваження як правообов'язок, яку не можна не реалізувати в публічних інтересах. Іншими словами термін «права» не слід розуміти буквально в його класичному визначенні, де реалізація такого права передбачається на свій розсуд. У публічній сфері правовідносин не можливо достатньо чітко відмежувати права й обов'язки [13, с.32–33]. Таку жорстку окресленість поведінки суб'єктів публічних правовідносин О.І. Харитонова називала «позитивним зобов'язанням» та пояснювала її переважанням імперативного методу регулювання цих правовідносин [14, с.7].

Зазначена нами характеристика частини прав військовослужбовців військових формувань з правоохоронними функціями, яким притаманна властивість взаємообумовленості та взаємозалежності з обов'язками, що складають зміст відносин з приводу проходження військової служби, також слугує приводом для застосування до цих прав закономірностей, виведених Т.С. Грачовим. Зокрема, викликають зацікавленість умовиводи вченого щодо еквівалентності прав і обов'язків у відповідних правовідносинах. Він наводить ви-

моги щодо реалізації еквівалентності прав і обов'язків, яка відповідає за розподілення прав і обов'язків у правовідносинах, що починається на їх статичному чи динамічному стані. До них належать наступні вимоги: рівність прав і обов'язків; компенсація покладення додаткових обов'язків наданням більших прав; зменшення обсягу наданих суб'єкту прав через звільнення його від певних обов'язків; зменшення обсягу покладених обов'язків під час зменшення обсягу суб'єктивних прав [11, с.31]. Це важливе зауваження з огляду на динамічність законодавства, що регулює сферу прав та обов'язків особи, та необхідність постійного відстеження при внесенні змін до її правового положення додержання названих вимог.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що у юридичній науці спостерігається тенденція виведення самостійної категорії «правообов'язок» при характеристиці взаємозв'язку частини прав і обов'язків суб'єктів публічного права. На нашу думку, ця тенденція не лише відповідає теперішнім правовим реформам у сфері публічної служби, але й потребує подальшого теоретичного осмислення, зважаючи на необхідність удосконалення нормативного регулювання правового становища окремих груп публічних службовців, у тому числі – і військовослужбовців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Витрук Н. В. Общая теория правового положения личности : монография / Витрук Н. В. – М. : НОРМА, 2008. – 210 с.
2. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. Тимощука В. П., Школика А. М. – К. : КонуссЮ, 2007. – 735 с.
3. Андрєєва О. Б. Службові права посадових осіб як особливої категорії державних службовців / О. Б. Андрєєва // Право і безпека. – 2012. – № 1. – С. 59–62.
4. Алексеев Н. Н. Русский народ и государство / Н. Н. Алексеев. – М. : Аграф, 1998. – 640 с.

5. Тихомиров Ю. А. Публичное право / Ю. А. Тихомиров. – М. : БЕК, 1995. – 642 с.
6. Пашенцев Д. А. Права и обязанности в правовом статусе личности: проблемы взаимоотношений / Д. А. Пашенцев // Евразийский юридический журнал. – 2008. – № 5. – С. 37–41.
7. Бахрах Д. Н. Административное право России : учеб. для вузов / Д. Н. Бахрах, С. Д. Хазанов, А. В. Демин. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – 640 с.
8. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – 5-е изд. – СПб. : Изд. Юрид. Книжного Магазина Н. К. Мартынова, 1898. – 354 с.
9. Иванов Р. Л. Проблемы законодательной техники в Российской Конституции и юридическая практика / Р. Л. Иванов // Вестник Омск. ун-та. – 1999. – Вып. 2. – С. 152–155.
10. Грачев Т. С. Единство прав и обязанностей как принцип права: общетеоретический аспект : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Т. С. Грачев. – Краснодар, 2010. – 35 с.
11. Грачев Т. С. Права и обязанности: модели единства / Т. С. Грачев // Вектор науки Тольяттинск. гос. ун-та. Спец. вып. «Правоведение». – 2009. – № 5. – С. 31–33.
12. Грачев Т. С. Единство прав и обязанностей как принцип права / Т. С. Грачев // Новая правовая жизнь. – 2010. – № 1. – С. 7–9.
13. Єрмаков М. О. Особливості правового статусу Міністерства фінансів України як фінансового органу / М. О. Єрмаков // Митна справа. – 2011. – № 2. – С. 29–36.
14. Харитоновна О. І. Поділ права на приватне та публічне: теоретичні питання / О. І. Харитоновна // Вісник Хмельницьк. ін-ту регіонального управління і права. – 2002. – № 2. – С. 7–9.

Буличев А. О. Взаємозв'язок прав і обов'язків військовослужбовців військових формувань з правоохоронними функціями / А. О. Буличев // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 50–54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_10.pdf

Розглянуто взаємозв'язок прав і обов'язків військовослужбовців військових формувань з правоохоронними функціями. Здійснено спробу охарактеризувати єдність прав і обов'язків, що притаманна окремим повноваженням цієї категорії осіб як специфічну рису їх адміністративно-правового статусу. Проаналізовано наукову дискусію щодо обґрунтованості впровадження правової категорії «правообов'язок».

***

Булычев А.О. Взаимосвязь прав и обязанностей военнослужащих военных формирований с правоохранительными функциями

Рассмотрена взаимосвязь прав и обязанностей военнослужащих воинских формирований с правоохранительными функциями. Охарактеризовано единство прав и обязанностей, которое присуще отдельным полномочиям этой категории лиц как специфический признак их административно-правового статуса. Проанализирована научная дискуссия по обоснованности применения правовой категории «правообязанность».

***

Bulichev A.O. Interconnection Rights and Obligations of Military Forces with Military Law Enforcement Functions

The authors of the article have considered interrelationship of rights and obligations of servicemen of military units with law enforcement functions. The authors made a description of unity of rights and obligations inherent to certain powers of these categories of persons as a specific indication of the administrative and legal status. The scientific debate about expediency of application the legal category «right-obligations» was analyzed.